

ТАРЫХ. Практикалык тур. Калыстар тобуна жана илүү үчүн ачкычтар
Бардык максималдык балл – 55
ИСТОРИЯ. Практический тур. Ключи для жюри и вывешивания. (стр. 5-7)
Всего максимальное количество баллов - 55

1-КҮН

Биринчи күндүн тапшырмалары үчүн максималдуу 55 балл берилет.

I. Чыңгызиддердин Таластагы 1269-жылкы курултайы.
Тапшырма үчүн максималдуу 35 балл берилет.

Эскертүү: Жооптордун келтирилген формулировкалары үлгү болуп гана саналат.

1-4-суроолор

Катышуучунун жообу ошол жоопту ырастоо үчүн келтирген цитатасы менен дал келиши зарыл.

Таблицанын 4 суроосунун ар бирине **5 баллдан** берилет.

1. Чыңгыз хандын урпактарынын курултай уюштурушуна кандай окуялар себеп болгон?
2. Аймактарга ээ болуу укугун Борак эмне менен негиздеп берүүдө?
3. Чыңгызиддер курултайда кандай чечим кабыл алышкан?
4. Эмнеге чыңгызиддер келишимде шаарлардын жанында жайланышпайбыз жана малды эгин талааларына айдап чыкпайбыз деп баса белгилешүүдө?

	Суроонун жообу	Жоопту ырастоо үчүн тексттен алынган цитата
1	Чыңгыз хан тарабынан басып алынган аймактарга ээ болуу үчүн чыңгызиддердин ортосунда жүргөн ич ара тирешүү	Хайду: “Даңазалуу чоң атабыз Чыңгыз хан дүйнөнү акылдуулук, эстүүлүк жана кылыч, октордун соккусу менен басып алган жана тартипке келтирип, өзүнүн тукумуна калтырган. Биз баарыбыз – бири-бирибизге аталаш тууганбыз. Бизден да башка ханзаадалар бар, алар – биздин агаларыбыз жана инилерибиз жана алардын ортосунда эч кандай келишпестик жана чыр-чатак жок. Биздин ортобузда эмнеге келишпестик болушу керек?” Борак: “Ошентсе да, силер чогулуп мага каршы аттандыңар”.

2	<p>Борак – Чыңгыз хандын уулу Чагатайдын тукуму жана түздөн-түз урпак болуусунун негизинде аймактардын бир бөлүгүнө ээ болууга укуктуу. Анын үстүнө анын аталаш туугандары жана алардын балдары Чыңгыз хандын империясынын жерлерин өз араларында бөлүп алышкан.</p>	<p>Борак: “Чагатайдан болсо – мен, алардын улуу агасы болгон Жучудан болсо – Беркечер жана Меңгү-Темир, Тулуйдан... – Кубилай-каан (Хубилай-хан). Азыр ал чыгыш өлкөлөрүнөн Хитайды жана Мачинди (Түндүк жана Түштүк Кытай) басып алды. Батыш өлкөлөрүн Аму дарыясынан Сирия жана Мысырга (Египет) чейин атасынын үлүшү катары Абага-хан жана анын бир туугандары басып алды. Ал эми бул эки улустун ортосундагы Түркстан жана Кыпчакбашы аймактары – сиздин ээлигиңиздин карамагында”.</p>
3	<p>Чыңгызиддер, жерлер ансыз да талоонго алынгандыктан, өз ара тирешүү токтотулсун, Борак болсо учурунда өзүнүн атасына таандык болгон жерлерге ээ болсун деген чечим кабыл алышкан.</p>	<p>“Чындык сен тарапта. Чечим мындай: мындан ары өткөндү козгобойлу, жайкы жана кышкы конуштарды адилеттүү түрдө бөлүштүрөлү да, тоолорго жана адырларга жайланышалы, себеби бул аймак абдан ээнсиреген жана иштетилген эмес”.</p>
4	<p>Мал эгин талааларын тепселебеш үчүн алар шаарлардын айланасында жайланышпайт, себеби жерлер ансыз каралбай жана иштетилбей калган.</p>	<p>“Бул аймак абдан ээнсиреген жана иштетилбей калган”, рияттарга (райяттарга) болсо акыйкатсыз талаптар коюлган.</p>

5-суроо. Терминдерге түшүндүрмө бергиле: **3 балл** – түшүндүрмөсү туура берилген ар бир терминге **1ден балл**.

Журт – көчмөндөрдө мураска берилген аймактар

Рият (Райят) – мусулман өлкөлөрдө салык төлөгөн калк (дыйкандар жана шаардыктар) (эскертүү: катышуучу *салык төлөгөн калк* деп эле белгилеши да мүмкүн)

«Алтын жешти» – алтын менен ант беришти

6-суроо. Чыңгызиддердин Таластагы курултайынын жыйынтыктары кандай болгон? – **2 балл**

1269-жылкы курултай Жучу, Чагатай жана Угедей улустарынын чыңгызиддеринин ортосунда тынчтык келишимин түзүү датасы болуп саналат. Ал курултайда алардын ээликтеринин чек аралары белгиленген. Чыңгызиддердин ортосунда белгилүү бир мөөнөткө тынчтык орноп, бул жагдай улустардын экономикалык жана саясий жактан күчтөнүүсүнө өбөлгө түзгөн. Бирок ошол эле учурда бул курултай менен Чыңгыз хандын империясы толук ыдыраган.

7-суроо. Кыргызстан тарыхында 1269-жылы дагы кандай маанилүү окуя болгон? – **2 балл**

Курултайдын чечими менен Хайдуга өткөн аймактарда (мурун Угедей жана Чагатайга карап келген улустар) 1269-жылы Монголиядан көз карандысыз мамлекет түзүлгөн. Айду шаарларды кайрадан салууга жана кербен соодасын калыбына келтирүүгө аракет кылган, акча реформасын жүргүзгөн, чек араларды бекемдеген жана, чыңгызиддер менен түзгөн келишимге ылайык, согуш жүргүзгөн эмес. Натыйжада анын саясаты Алтайдан Аму дарыяга чейинки аймактардын экономикалык жактан калыбына келишине жана саясий жактан бекемделишине өбөлгө түзүлгөн. Бирок Хайдунун өлүмүнөн кийин ич ара жаңы согуштардын натыйжасында анын мамлекети кулаган.

Эскертүү: суроого ылайык, эгер катышуучу *Хайду мамлекети түзүлгөн* деп гана белгилесе да, туура жооп болуп саналат.

8-суроо. Чыңгызид-ханзаадалардын Таластагы курултайынын жана орус княздары Ярославичтердин Любечеде 1097-жылы болуп өткөн съездинин себептерин, чечимдерин, натыйжаларын салыштыргыла. – **3 балл**

Себептер – ич ара талаштар – **1 балл**

Чечимдер – атадан балага мураска өткөн белгилүү бир аймактарга болгон укуктарын бекемдөө – **1 балл**

Натыйжалар – мурунку империялардын (Киев Русу, Чыңгыз хандын империясы) кулашы жана жаңы мамлекеттердин пайда болушу – **1 балл**

9-суроо. Жалпы жыйынтык чыгаргыла: Чыңгызиддердин жана Ярославичтердин курултайлары тарыхтын кандай доорун мүнөздөйт? – **3 балл**

Чыңгызиддердин курултайы жана Ярославичтердин съезди феодалдык ич ара тирешүүлөрдүн жана феодалдык бытырандылыктын, алардын натыйжасында пайда болгон жаңы мамлекеттердин доорун мүнөздөйт.

10-суроо. Дүйнөлүк тарыхта ушул тарыхый доордо болуп өткөн буга окшош окуяга дагы кайсы мисалды келтире аласыңар? – **2 балл**

Улуу Карлдын империясынын кулашы жана анын аймактарынын Верден келишими боюнча Улуу Карлдын неберелеринин ортосунда бөлүштүрүлүшү.

II. 1069-жылы түрк тилиндеги алгачкы поэма жазылган. Анын автору Жусуп Баласагын поэмасын “Кутадгу билиг” (“Кут алып келүүчү билим”) деп атаган жана аны караханиддердин башкаруучусу Табгач Богра-Караханга белек кылган.

Насыят түрүндө жазылган бейттерде (эки сап ырларда) автор адилеттүү мамлекет жөнүндөгү өзүнүн түшүнүгүн чагылдырган.

Тапшырма үчүн максималдуу 20 балл берилет

1. Жусуп Баласагындын пикири боюнча, адамдардын баары бактылуу жашаш үчүн башкаруучу мамлекетти кантип башкарышы керек?
(Өзүнөрдүн жообунардан ырастоо үчүн “Кутадгу билиг” поэмасынан фрагменттерди колдонула)
2. Кандай деп ойлойсуңар, эмне үчүн автор поэманы “Кутадгу билиг” (“Кут алып келүүчү билим”) деп атаган?

Эссени баалоодо калыстар төмөнкү критерийлерди жетекчиликке алат:

1. Теманы кабылдоодо, аны түшүнүүдө катышуучунун чыгармачыл мүнөзүн – **5 балл;**
2. Өзүнүн көз карашын тастыктоо үчүн тарыхый-көркөм чыгармада берилген фактыларды жана образдарды колдонуудагы катышуучунун жөндөмдүүлүгүн жана сабаттуулугун – **10 балл;**
3. Катышуучунун баяндоосунун сабаттуулугун жана логикалуулугун; тилинин байлыгын; тыкандыгын – **5 балл.**

І ДЕНЬ. Максимально за задания первого дня – 55 баллов.

І. Курултай чингизидов в Таласе в 1269 г.

Максимально за задание – 35 баллов

Примечание – приведенные формулировки ответов являются только примером

Вопросы 1-4

Ответ участника должен точно соотноситься с цитатой, приводимой в подтверждение ответа

Ответ на каждый из 4-х вопросов таблицы по **5 баллов**.

Какие события стали причиной съезда потомков Чингизхана?

Чем Борак обосновывает свои права на владения территориями?

Какое решение приняли чингизиды на съезде?

Почему чингизиды в своем договоре особо записали, что не будут кочевать около городов и не будут выгонять скот на нивы?

	Ответ на вопрос	Подтверждение ответа цитатой из текста
1	Междоусобная борьба между чингизидами за обладание территориями, завоеванными Чингиз-ханом	Хайду: «Славный наш дед Чингизхан завоевал мир благоразумием, рассудительностью и ударами меча и стрел и предоставил, устроив и приготовил для своего рода. И вот по отцам мы все родные друг другу. Прочие же царевичи – наши старшие и младшие братья и между ними совсем нет разногласия и распри. Отчего же им быть между нами?» Борак: « Вы сообща восстали на меня»
2	Борак – потомок сына Чингизхана Чагатая, и как прямой потомок имеет право на часть территорий, тем более, что его двоюродные братья и племянники разделили между собой земли империи Чингизхана.	Борак: «В память о Чагатае – я..... Сейчас он (Хубилай) захватил восточные страны Хитай и Мачин (Северный и Южный Китай). Западные страны от реки Амуйе до Сирии и Мисра (Египет) захватил как, отцовский удел, Абага-хан и его братья, а между этими обоими улусами области Туркестан и Кипчакбаши».
3	Чингизиды решили, что междоусобную борьбу надо закончить, так как земли уже и так разорены, а Барак должен получить земли, которые принадлежали его отцу.	«Право на твоей стороне. Решение таково: не будем впредь поминать минувшего, поделим справедливо летние и зимние стойбища и поселимся в горах и степях, потому что эта область крайне опустошена и не возделана»
4	Не будут кочевать около городов, чтобы скот не вытапывал посевы, так как земли и так опустошены.	«Эта область крайне опустошена и не возделана», а риятам предъявляются несправедливые требования

Вопрос 5. Объясните термины: **3 балла – по 1 баллу за объяснение одного термина.**

Юрт – наследственные территории у кочевников

Рият – податное население (крестьяне и горожане) в мусульманских странах (примечание: участник может просто указать, что это население, которое платит налоги) «Кушали золото» – поклялись на золоте

Вопрос 6. Каковы были итоги съезда Чингизидов в Таласе? – **2 балла**

Курултай 1269 года является датой заключения мира между чингизидами из дома Джучи, Чагатай и Угэдея, где были установлены границы их владений. Между чингизидами на некоторое время установился мир, что позволило экономически и политически укрепить улусы. Но этот съезд также окончательно завершил распад империи Чингиз-хана.

Вопрос 7. Какое еще важное событие произошло в истории Кыргызстана в 1269 г.? – **2 балла**

На территориях, которые по решению съезда получил Хайду (бывшие улусы Угэдея и Чагатай), в 1269 было образовано независимое от Монголии государство. Хайду пытался заново отстроить города и возродить караванную торговлю, провел денежную реформу, укреплял границы и, следуя договоренности с чингизидами, войны не вел. В итоге его политика способствовала экономическому возрождению и политическому укреплению территорий от Алтая до Амударьи. Но после смерти Хайду его государство распалось в результате новых междоусобных войн.

Примечание: в соответствии с вопросом, правильным будет и ответ, если участник только укажет, что образовалось государство Хайду.

Вопрос 8. Сравните причины, решения и итоги съезда царевичей-чингизидов в Таласе и съезда русских князей Ярославичей в Любече в 1097 г. – **3 балла**

Причины – междоусобицы - **1 балл**

Решения – укрепление своих прав на определенные территории, наследуемые от отца к сыну. – **1 балл**

Итоги – распад старых империй (Киевская Русь, империя Чингиз-хана) и возникновение новых государств. – **1 балл**

Вопрос 9. Сделайте общий вывод: какой период истории характеризуют съезды Чингизидов и Ярославичей? – **3 балла**

Съезды Чингизидов и Ярославичей характеризуют период феодальных междоусобиц и феодальной раздробленности, вследствие которой возникают новые государства.

Вопрос 10. Какой еще пример этого исторического периода в мировой истории вы можете привести? **2 балла**

Распад империи Карла Великого и раздел территории между внуками Карла Великого по Верденскому договору.

II. В 1069 г была написана первая поэма на тюркском языке. Ее автор Жусуп Баласагын (Юсуф Баласагуни) назвал поэму «Кутадгу билиг» («Благодатное знание») и преподнёс ее в дар караханидскому правителю Тавгач-Богра-Карахагану.

В двустишиях-наставлениях (бейтах) автор изложил свое понимание справедливого государства.

Максимально за задание – 20 баллов

1. Как, по мнению Жусупа Баласагына, правитель должен управлять государством, в котором все могут жить счастливо?

(Для подтверждения вашего ответа используйте фрагменты из поэмы «Кутадгу билиг»)

2. Как Вы думаете, почему автор назвал поэму «Кутадгу билиг» («Благодатное знание»)?

При оценке эссе жюри исходит из следующих критериев:

1. Творческий характер восприятия темы, ее осмысления. – **5 баллов**
2. Умение и грамотность использования фактов и образов, представленных в историческом художественном произведении для подтверждения своей точки зрения. – **10 баллов**
3. Грамотность, логичность изложения, богатство языка, аккуратность. – **5 баллов**